

GENDEROVÉ ASPEKTY NUCENÉ MIGRACE

Příběhy z ázerbájdžánské vesnice*

Helena Masníková

Fakulta humanitních studií UK Praha

Gender and Forced Migration. Stories from the Azerbaijani Village

Abstract: This case study focuses on a variety of adaptation strategies responding to the economic uncertainty caused by forced migration in the post-Soviet Azerbaijan and their impact on gender. Liminal form of forced migration process contributes to the transformation of the ways of making a living and causing a negotiation of gender boundaries. These become more flexible and permeable but they are still constrained by socially shared and reproduced images of the ideal division of gender roles. I will illustrate long-term consequences of forced migration and negotiation of gender roles in three stories of households living in the rural foothills of Nagorno-Karabakh, where I conducted repeated long-term ethnographic research.

Keywords: *forced migration; household economics; gender roles; Azerbaijan*

Etnické nepokoje mezi Armény a Ázerbájdžánci na konci osmdesátých let a ozbrojený konflikt o Náhorní Karabach v letech 1992–94 vedly k vysídlení více než 985 tisíc Ázerbájdžánců.¹ Mírová jednání, která trvají již dvacet let, jsou pro nesmiřitelný postoj obou stran stále bezúspěšná (více o konfliktu a mírových jednáních v Cornell 1999; de Waal 2003), což znemožňuje návrat

* Článek vznikl v rámci projektu „Vnitřní vysídlení na území Ázerbájdžánu: Změna genderových rolí“ (č. 548213) podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v Praze; školitelka Petra Ezzeddine.

¹ Toto číslo tvoří 207 500 uprchlíků z Arménie z let 1988–89 a 778 000 vnitřně vysídlených osob (IDP – *internally displaced person*) opouštějících domov během ozbrojeného konfliktu o Náhorní Karabach v letech 1992–94. Většina uprchlíků z Arménie dostala v devadesátých letech státní občanství, nejsou tedy oficiálně započítáváni do statistik a jsou tak vyloučeni z humanitární/rozvojové pomoci.

nucených migrantů/migrantek do lokalit jejich původu. Nejnovější statistiky International Displacement Monitoring Centre (IDMC) z roku 2014 hovoří o 597 429 vnitřně vysídlených osobách (IDMC 2014), přičemž i nadále existují komunity žijící v podmínkách nevyhovujících ubytovacích kapacit, do kterých byly umístěny během konfliktu. Od května 1999 mají vnitřně vysídlené osoby a uprchlíci speciální status deklarovaný zákonem,² který jim zaručuje výhody zahrnující ubytování zdarma, bezplatný plyn a elektřinu, chlebné (15 AZN)³ a potravinové příděly dle standardů Světové zdravotnické organizace (Masníková 2009; IDMC 2010). I přesto nucení migranti/migrantky patří k nejchudším a nejzranitelnějším segmentům ázerbájdžánské společnosti.⁴

Nucená migrace spolu s transformací ázerbájdžánské ekonomiky od sovětského socialismu ke kapitalismu uvedla nucené migranty/migrantky do stavu ekonomické nejistoty, která byla hlubší než u zbytku populace (o problematice ekonomické transformace např. Hölscher 2012; Suleymanov – Yusifov 2014). Nestabilita jejich situace byla vyvolána ztrátou domova, hmotného majetku, zdroje obživy, destabilizací původních sociálních sítí a umístěním v nevyhovujících ubytovacích zařízeních.⁵ Reakcí na ekonomickou nejistotu bylo přijímání nouzových strategií, které pomáhaly vyrovnávat se s důsledky nucené migrace. Najít pracovní uplatnění ve vystudovaném či praktikovaném oboru bylo mnohdy v neznámém prostředí obtížné, a tak migranti volili i strategie, které překračovaly zažité způsoby získávání obživy. Ty zahrnovaly pracovní migraci či přijímání zaměstnání typických pro opačné pohlaví, využívání přírodních zdrojů, drobné obchodování, lichvu, ale významným zdrojem materiálního zajištění se stala i mezinárodní a následně národní humanitární pomoc (IDMC 2010; Amnesty International 2007). Důsledky nouzových strategií přijímaných v liminálním období prvních let po vysídlení jsou patrné i v současné době, přičemž mnohé domácnosti jsou i nadále nuceny řešit nepříznivou finanční situaci hraničící s chudobou.

² Law of the Republic of Azerbaijan on IDP (Internally Displaced Person) and Refugee Status, 668–1Q, 21 May 1999. Dostupné z <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4fd4.html>.

³ 1 AZN = 1 EUR.

⁴ Úroveň chudoby mezi IDP se od roku 2003 snížila ze 75 % na 25 % v roce 2009 (IDMC 2010).

⁵ Vnitřně vysídlené osoby byly zpočátku umísťovány do stanových táborů, ale jejich kapacita byla nepostačující. Postupně byly obsazovány volné budovy jako např. zavřené továrny, prázdné byty, školy, vysokoškolské koleje a internáty, turistické ubytovny a dokonce i staré železniční vagony. Podle vládních statistik více než 86,5 % IDP žije ve městech, a to hlavně v Baku a nedalekém průmyslovém centru Sumgait (IDMC 2010). Ve 42,5 % případů jsou IDP ubytovány v jednom pokoji a průměrný počet zde žijících osob je 5–8. (Huseynov – Gureyeva-Aliyeva 2011).

Změna životních podmínek a strategií získávání zdrojů obživy měly vliv i na gender v domácnostech migrantů/migrantek. Ačkoliv převažovala snaha zachovat tradiční rozdělení na produktivní a reprodukivní práci, stavící ženu do role pečovatelky a muže do role chlebodáře, bylo mnohdy nutné volit i řešení vyžadující ústupky z tohoto ideálního modelu. Tyto změny jsou však méně výrazné než v případech nucených migrantů/migrantek, kteří svou zemi opustili a jsou často nuceni vyrovnávat se s jazykovou bariérou a kulturními odlišnostmi (Szczepaniková 2004; Franz 2003; Atsuko – Sorenson 1999).

V tomto článku se nejdříve zaměřím na ideálně a stereotypně pojímané modely genderových rolí v Ázerbájdžánu s důrazem na ekonomiku domácností. Jádrem textu bude analýza tří příběhů domácností nucených migrantů/migrantek, na kterých ukáži, jakým způsobem může mít přijímání nouzových strategií spjatých se získáváním obživy vliv na genderové role v domácnostech a potažmo i v dané komunitě.

Metodologie

Tato případová studie byla vytvořena na základě analýzy dat pocházejících z opakovaného etnografického výzkumu ve vesnici Qarakend, probíhajícího od roku 2008 do současnosti a zaměřeného na změnu genderových vztahů v důsledku nucené migrace. Vycházím přitom z pozice pozdní feministické etnografie, jež klade důraz na etiku výzkumu a respekt k informátorům/informátorkám a pojímá gender jako fluidní, nehomogenní vztahovou kategorii, schopnou proměn v čase i prostoru (Ramazanoglu – Holland 2002; Abu-Lughod 2005). Primárně využívám metody zúčastněného pozorování a rozhovorů dokumentujících žitou zkušenost nucených migrantů/migrantek (Abu-Lughod 1999). Interview probíhaly formou nestrukturovaných situačních dialogů vedoucích k oboustrannému poznávání skrze sdílení zkušeností, příběhů a idejí (De Vault 2007). Rozhovory byly vedeny v ruštině, angličtině a ázerbájdžánštině, v závislosti na situaci a oboustranných jazykových schopnostech. Každý ze zmíněných jazyků přinášel odlišný druh informací, s tím, že nejintimnější hovory probíhaly vždy v ázerbájdžánštině. Zúčastněné pozorování v domácnostech informátorů/informátorek a ve veřejném prostoru mi umožňovalo poznávat každodennost života nucených migrantů/migrantek a zároveň mi pomáhalo při interpretaci interview, ve kterých byly některé skutečnosti vědomě či nevědomě zamlčovány. Byla jsem v úzkém kontaktu se sedmi domácnostmi a téměř každý den jsem se účastnila vyučování v místní škole pro vysídlené děti

a diskutovala s učiteli i žáky. S některými z informátorů/informátorek se mi podařilo navázat vztah na bázi blízkého přátelství, kdežto v jiných případech, především ve veřejném prostoru, jsem zůstávala spíše outsiderem (Ramazanoglu – Holland 2002). Důležitou součástí výzkumu byla reflexe osobní zkušenosti každodenní interakce s mými informátory/informátorkami. V této souvislosti se ztotožňuji s tvrzením Sharlene Hesse-Bibierové a Deborah Piatelliové, že „prožívání a zaznamenávání reflexivity konkrétních okamžiků může odkrývat nové úhly pohledů, odhalovat neviditelné hranice moci či otázky etiky a vede k většímu pochopení, méně hierarchickému vztahu a autentičtějšímu výzkumu“ (Hesse-Bibier – Piatelli 2007: 496). Toto jsem pocítovala nejvýrazněji ve spojení se změnou mého statusu z bezdětné dívky v rozvedenou matku přijíždějící do terénu i se synem, u něhož je patrný ázerbájdžánský původ. Tato skutečnost a její upřímná reflexe v rámci dialogu s informátory/informátorkami mi postupně pomáhala prostřednictvím vzájemného sdílení a poznávání vytvářet rovnější postavení. Praktikování mateřské role a diskutování viditelné odlišnosti přístupů k mateřství a partnerství mi zároveň umožňovalo proniknout hlouběji do poznání ázerbájdžánské kultury v oblasti genderových rolí a reprodukčních aktivit. Můj evropský původ a snížená míra sociální kontroly ze strany informátorů/informátorek vázaná na moji osobu mi za účelem výzkumu umožňovala vědomě (a občas i nevědomě) překračovat tradičně pojmávané genderové hranice, přičemž reflexe mého jednání ze strany informátorů/informátorek mi následně sloužila jako zdroj dat vázaných na restriktce spojené s genderem. Během interakcí s informátory/informátorkami jsem se snažila o vyvažování role etnografky evropského původu a ženy v ázerbájdžánském pojetí, abych zamezila případným nedorozuměním či konfliktům vznikajícím z porušování nepsaných kulturních pravidel. S respektem k soukromí informátorů/informátorek jsem na základě oboustranné domluvy pozměnila jméno vesnice, škol i jednotlivých aktérů, kteří v příbězích figurují.

Genderové role a ekonomika v rurálních oblastech Ázerbájdžánu

Většina nucených migrantů/migrantek žijících v Qarakendu pochází z konzervativního rurálního prostředí Náhorního Karabachu a jeho přilehlých oblastí. Vzdálenost od hlavního města Baku a tvrdé životní podmínky v horách vedly k silnějšímu udržování tradic, a to i v období Sovětského svazu, ze kterého se Ázerbájdžán vymanil rok před začátkem války o Náhorní Karabach. Nayereh Tohidiová hovoří o tom, že Ázerbájdžánci/Ázerbájdžánky byli Sověty/Sovětkami

na veřejnosti a Ázerbájdžánci/Ázerbájdžánkami v privátní sféře. Odkazuje především na performování rovnosti, bezbožnosti a souznění se sovětským systémem na veřejných prostranstvích, které bylo v kontrastu s udržováním tradic spojených s náboženstvím v rámci rodiny (Tohidi 1996). V domácnostech bylo patrné hierarchické postavení jednotlivých členů domácnosti a jasné oddělení genderových rolí spojených s produktivní a reprodukční prací, které přetrvávalo do současnosti. Po rozpadu SSSR nedošlo pouze k transformaci ekonomiky, ale zároveň se přetvářely i společenské ideály pod vlivem nacionalismu spojeného s revitalizací náboženství a předsovětských tradic, které bylo nyní možné performovat i mimo sféru domácností (Heyat 2006; Tohidi 1996).

Tradiční ázerbájdžánská domácnost v rurálních oblastech se skládá ze dvou, ale častěji tří generací, které společně hospodaří a sdílejí rozpočet. Role v rámci domácnosti jsou rozděleny podle genderu, věku a pokrevní příbuznosti, jejichž kombinace určuje pozici v rodinné hierarchii a podíl na moci a rozhodování. Toto ustanovení však není konstantní, ale mění se v čase a v závislosti na konkrétních situacích. Největší moc je obvykle lokalizována v rukou nejstaršího ekonomicky aktivního muže, který má právo zasahovat do osobních záležitostí ostatních členů rodiny a je nezvyklé mu v důležitých rozhodnutích odporovat. Podobnou roli zastává i jeho manželka, která spolu s ním spravuje finanční rozpočet rodiny a přerozděluje práci i dětem v produktivním věku, které mají již své vlastní potomky. Nejméně moci mezi dospělými má nevěsta, která podle pravidla patrilokality přichází žít do domácnosti svého manžela a kterou s rodinou nepojí přímé pokrevní pouto (Yalcin-Heckmann 2010). Nevěsta je striktně sledována, zda naplňuje roli manželky a snachy, a nejsou řídké případy, kdy se nevěsty stávají v prvních letech manželství obětmi domácího násilí ze strany muže či jeho ženských příbuzných (UNIFEM 2006). V ázerbájdžánských domácnostech je kladen důraz na společenství a komunitu, to znamená, že rodinné zájmy mají přednost před individuálními tužbami (více o genderových rolích v ázerbájdžánské společnosti Heyat 2006; Tohidi 1996; Yalcin-Heckmann 2010).

Podle průzkumů veřejného mínění většina Ázerbájdžánců/Ázerbájdžánek považuje muže za živitele a ženu za pečovatelku a toto rozdělení je vnímáno jako společenský ideál (UNDP 2007; Heyat 2006). Především v rurálních oblastech je dodržování tohoto uspořádání hlavním způsobem získávání uznání jak od vlastní rodiny, tak i od celé komunity charakteristické silnou sociální kontrolou. Manželství je v mnoha rodinách primárně otázkou obchodu a možností napojit se na perspektivní sociální síť umožňující skrze nepotismus zvyšování statusu a propagaci vlastních zájmů (Yalcin-Heckmann 2010). Většina dívek se během

studií či těsně po jejich dokončení vdává a stávají se ženami v domácnosti, přičemž vstup na pracovní trh – pakliže žena chce a rodina dovolí – je podřazen reprodukční roli. Pracující ženy jsou nuceny sladit výdělečnou činnost s reprodukčními aktivitami či spoléhat na výpomoc svých ženských příbuzných. Tato skutečnost je jedním z důvodů, proč ženy volí povolání učitelek či zdravotních sester, která jim umožňují tyto role snáze kombinovat (UNDP 2007). Mocenské pozice uvnitř politiky či vyššího managementu jsou až na výjimky zastávány muži,⁶ přičemž mocné ženy se neobejdou bez konexí s mocnými muži.⁷

Genderové role v rámci domácností se v procesu nucené migrace transformují pod vlivem ekonomické nejistoty, nekvalitních životních podmínek, ztráty sociálního statusu, zdrojů a sociálních sítí. Míra a způsoby této proměny jsou závislé na individuálních zdrojích, se kterými mohou domácnosti v daném kulturním prostředí manipulovat, ať už se jedná o materiální statky, znalosti, dovednosti či konexe (George 2005). Snahou je dodržovat společensky uznávaný ideál uspořádání, a to i kvůli vysoké míře sociální kontroly v komunitě. Domácnosti nucených migrantů/migrantek v liminálním období nelze považovat za zóny trvalé harmonie ani konfliktu, ale spíše za místa neustálého vyjednávání s cílem překonat nepříznivou situaci vyvolanou nuceným přesunem (Atsuko – Sorenson 1999).

Příběhy z Qarakendu

Qarakend se nachází v podhůří Náhorního Karabachu, asi 30 kilometrů od Gence, druhého největšího města Ázerbájdžánu. Původně byl turistickou vesnicí známou krásou okolní přírody s hustými listnatými lesy a minerálními prameny. Byl využíván k rekreaci sovětských dělníků/dělnic a jejich rodin, kteří sem přijížděli trávit léto do turistických chatek. Obec se od rozpadu Sovětského svazu radikálně změnila, přičemž hlavním zdrojem této transformace byl příchod vnitřně vysídlených osob během války. V současnosti zde žije pouze okolo 20 místních rodin, 70 rodin uprchlíků, kteří utekli z Arménie na konci osmdesátých let, a 543 vnitřně vysídlených rodin, které přišly v letech 1992–94.⁸ Tato

⁶ Mezi zákonodárci, vyššími úředníky a manažery je počet žen okolo 10 % (UNDP 2007).

⁷ Sociální sítě založené na příbuzenství hrají v postsovětském Ázerbájdžánu významnou roli díky velmi rozšířenému principu nepotismu. Získat dobře placenou stabilní práci není možné bez těchto konexí či úplatků. Svatby se stávají nejenom svazkem mezi mužem a ženou, ale zároveň i zdrojem nových kontaktů.

⁸ Data pocházejí z oficiálních materiálů městského úřadu v Qarakendu.

čísla výrazně převyšují kapacitu obce, což je patrné na špatném stavu budov, silnic a přírodě zdevastované nadměrnou pastvou dobytka a nelegálním kácením stromů. Nucení migranti/migrantky byli ubytováni v bývalých turistických ubytovnách, pionýrských chatkách a domech opuštěných Armény/Arménkami, kteří zde před konfliktem tvořili majoritu. Většina těchto ubytovacích kapacit není v důsledku špatné izolace a chybějící kanalizace vhodná pro celoroční bydlení. Stav budov se za dobu pobytu nucených migrantů/migrantek nadále zhoršuje, neboť vzhledem k neexistenci majetkového práva chybí motivace a často i peníze na potřebnou rekonstrukci.

V obci je nedostatek pracovních příležitostí a naprostou většinu z nich využívají muži. Ti se angažují v provozu malých restaurací a obchodů sloužících jak pro potřeby místních, tak i výletníků, kteří přijíždějí z Gence. Omezený počet státem zřízených pracovních míst představují pouze učitelské pozice v šesti školách pro místní a vysídlené děti, místa na městském úřadě a pozice lékaře a zdravotní sestry. Qarakenské ženy se starají primárně o domácnost a malá hospodářství, která umožňují částečnou potravinovou soběstačnost i možnost výdělků z prodeje produktů. Rodiny kombinují vícero strategií získávání obživy, aby byly schopny zajistit si základní finanční i materiální prostředky a zároveň investovat do budoucnosti. V následující části textu představím tři krátké příběhy domácností nucených migrantů/migrantek. Ze sedmi domácností, které jsem měla možnost hlouběji poznat, jsem se rozhodla vybrat příběh Xalide, Mecnuna a domácnost Bahar a Qasima. Na jejich příbězích chci ukázat, jak se s nucenou migrací vyrovnávají lidé s diametrálně odlišným zázemím (vdova, mladý muž a manželé původem z Arménie) a tedy i rozdílnými strategiemi, což v důsledku ovlivňuje i genderové role. Níže popsané příběhy nevybočují z žité reality nucených migrantů/migrantek, s nimiž jsem měla možnost hovořit.

Xalide – příběh vdovy

Xalide přišla o manžela těsně před konfliktem o Náhorní Karabach. Zůstala sama se třemi malými dětmi a zároveň se musela starat i o stárnoucí rodiče svého zesnulého muže, se kterými bydlela ve stejné domácnosti. Oba její synové si z konfliktu odnesli válečná zranění. Starší Serxan přišel o pravou ruku po výbuchu miny v poválečném Qarakendu, když si spolu s ostatními dětmi hrál v jednom z opuštěných domů. Nebyl tak schopen pokračovat ve studiu na základní škole a zůstal bez formálního vzdělání. Mladší Šahin byl zasažen střepinou do obličeje, což mu způsobuje občasná problémy s mluvením, i přesto však dosáhl vysokoškolského vzdělání. Xalide se stala v poválečných letech hlavní

živitelkou nesoucí břemeno pěti potřebných členů rodiny. Jako bývalá dělnice nemohla najít v Qarakendu zaměstnání, které by však pravděpodobně ani tak nebyla schopna sladit s péčí o domácnost.

XALIDE: Moje milá, byla jsem sama a musela jsem se o všechny postarat. Nejenom o děti, ale i o manželovy rodiče. Jeho maminka umřela před 3 lety. Starala jsem se o ni až do konce ... tady na té posteli.

H. M.: To muselo být nesmírně těžké. Obdivuji vás. Jak jste to všechno dokázala? Pomáhali vám bratři?

XALIDE: Musela jsem se spolehnout hlavně sama na sebe. Bratři mi občas pomohli, ale sami měli svých problémů dost...

H. M.: Aha.

XALIDE: Všechno bylo na mě. Kupovala jsem vlnu a tu jsem zpracovávala a prodávala. Měla jsem krávy a slepice. Žili jsme hlavně z toho prodeje a taky z toho, co jsme vypěstovali (ukazuje na zahradu). Teď už je líp. Díky Bohu.

Xalide se zaměřila na drobné podnikání spojené se zpracováváním vlny, prodej produktů a subsisteční zemědělství. První roky prožila rodina v chudobě, která Xalide následně donutila učinit rozhodnutí provdat svoji dceru ve věku 17 let, aniž by dokončila středoškolské vzdělání. Poté rozhodla i o osudu mladšího syna, který chtěl odjet pracovat do Německa, ale ona ho přemluvila, aby nejezdil, vystudoval pedagogiku jako jeho zesnulý otec a žil po boku své rodiny v Qarakendu. Šahinův plat je nyní jedním z hlavních příjmů celé rodiny. Druhou nejvyšší částkou přispívá do rozpočtu Serxanova manželka Sevinc, která taktéž pracuje jako učitelka. Její manžel může kvůli svému handicapu vykonávat pouze sezónní práce a pobírá nízký invalidní důchod. Nyní začala studovat pedagogiku i Šahinova manželka, ačkoliv on s tím původně nesouhlasil. Xalide však zasáhla a za prosby své snachy, která by podle Šahina měla hlavně vychovávat jejich dvě dcery a porodit mu syna, se přimluvila. Obě nevěsty jsou bez ohledu na povinnosti, jež mají mimo domov, plně zapojeny do péče o domácnost a děti – pod vřelým, ale zároveň tvrdým dohledem Xalide.

Rodina Xalide je příkladem domácnosti, kde se pod vlivem vnějších okolností překračují tradičně pojímané genderové role v oblasti získávání obživy a zároveň je zde snaha o naplňování ideálního obrazu rodiny v ázerbájdžánském pojetí v oblasti reprodukce. Xalide byla po smrti manžela nucena synchronizovat produkční i reprodukční roli a postupně přijala roli hlavy rodiny, jejíž autorita stoupala spolu s věkem a klesající schopností manželových rodičů vměšovat se

do rodinných záležitostí. Při zajišťování obživy kombinovala vícero strategií, zahrnujících využití humanitární podpory, subsistenční zemědělství a podomní prodej vytvořených produktů, což je aktivita, která je v ázerbájdžánské společnosti u žen vnímána spíše negativně (Yalçın-Heckmann 2010). Ze své pozice hlavy rodiny Xalide činila důležitá a často nepříjemná rozhodnutí, a to i proti individuálním přáním svých dětí. Jak tvrdí Sheba Georgeová: „I když jsou domácnosti symbolem podpory a zabezpečení, tak jsou zároveň rozdělené podél genderových a generačních linií, v rámci kterých nejsou zájmy vždy totožné“ (George 2005: 27). V komunitách se silnými rodinnými vazbami je rozhodování o budoucnosti a jednání jednotlivých členů domácnosti kolektivním procesem, ve kterém mají zásadní slovo výše hierarchicky postavení členové (Fleischer 2006), přičemž Xalide ve chvílích rozhodování cílila na maximalizaci potenciálních zisků a minimalizaci riziku s ohledem na blaho celé domácnosti. Nepříznivá ekonomická situace ji přiměla k rozhodnutí provdat svoji nezletilou dceru, čímž se jí podařilo snížit každodenní náklady na provoz domácnosti (více o předčasných manželstvích z důvodu chudoby v UNIFEM 2006). Takto ušetřené finance investovala do vzdělání nejmladšího syna a svatby handicapovaného, což následně přineslo do rozpočtu domácnosti dva zásadní finanční příjmy. Veškeré vydělané finance u sebe shromažďuje a poté přerozděluje Xalide, což napomáhá efektivnějšímu hospodaření a zároveň se tak daří minimalizovat konflikty mezi jednotlivými členy, kteří z různých důvodů nemohou přispívat do rozpočtu stejnou částkou. Xalide díky vlastní zkušenosti samoživitelky podporuje své snachy ve vzdělávání a aktivitách zaměřených na produkci, přičemž jim sdílená vícegenerační domácnost zároveň umožňuje nezanedbávat péči o děti a hospodářství. Ani Serxan ani Šahin se do těchto reprodukčních prací nezapojují. Domácnost Xalide je prostorem neustálého vyjednávání, v němž ona ze své respektované pozice hraje primárně roli facilitátorky snažící se minimalizovat konflikty, rozhodovat ve prospěch celku a udržovat genderovou rovnováhu v oblasti reprodukčních a produkčních aktivit.

Případ Xalide není v poválečném Ázerbájdžánu mezi nucenými migranty výjimečný. Ilustruje, jakým způsobem se ázerbájdžánské ženy musely/musejí vyrovnávat s absencí mužů-živitelů, způsobenou válečnými ztrátami a nebo pracovní migrací, ať už v rámci státu, či za jeho hranicemi (IOM 2008; IDMC 2010). Vliv absence mužů/žen na genderové role v domácnostech je autory/autorkami zabývajícími se genderem v migraci diskutován stále častěji, přičemž nejvíce pozornosti je stále věnováno ženám, jejichž manželé migrují za prací a ony zůstávají alespoň dočasně v původní lokalitě (Mondain 2012; Boehm 2004;

Fleischer 2006). V ázerbájdžánském kontextu se tyto ženy ocitají v situaci, kdy se musí v každodenním životě spoléhat primárně na sebe či rodinu manžela, která se pro ně stává zdrojem podpory, ale zároveň i místem neustálého vyjednávání své vlastní role (Fleischer 2006; George 2005). V případech, kdy muži-migranti nepošílají domů remittance a rodina není schopna/ochotna je podpořit, či je muž trvale nepřítomen, musejí ženy nacházet doplňkové zdroje obživy. Nutnost kombinovat produkční a reprodukční role přivádí ženy k přijímání strategií, které jsou ve společnosti považovány za nemravné a společensky obtížně přijatelné, jako je například pouliční pochůzkový obchod se zbožím, lichva nebo prostituce (Yalçın-Heckmann 2010). Tyto ženy se poté dostávají do složité životní situace, jelikož ázerbájdžánské sociální normy stigmatizují ženy bez manžela. Prostřednictvím pomluv vázaných na způsob získávání obživy může být zpochybňována jejich počestnost a stávají se terčem kritiky společnosti, což má dopad na celou domácnost. Dlouhodobá/trvalá absence mužů v domácnosti a nutnost přijímat nouzové ekonomické strategie je v tomto případě hlavní hybnou silou změny genderových rolí v domácnosti, žena se stává osobou zodpovědnou za rozhodování v rámci rodiny a vyjednávání s vnějším světem, který má svoje genderová pravidla. Jak říká Nathalie Mondainová, „absence může vést ke zvýšení rozhodovací moci, ale zároveň vede k větším obtížím stejně jako k sociální tenzím“ (Mondain 2012: 4). V kontextu Ázerbájdžánu absence mužů a s ní navýšení odpovědnosti a podílu na rozhodování přivádí ženy do situace neustálého balancování mezi zajištěním soběstačnosti a udržením dobré pověsti, jejíž ztráta může mít negativní dopad i na potomky.

Bahar a Qasim: Být úspěšní

Bahar a Qasim pocházejí z Arménie, odkud uprchli v roce 1988 po ničivém zemětřesení, které je podle Bahar zachránilo před masakrem ze strany Arménů: „to zemětřesení byl dar od Boha pro nás, pro Ázerbájdžánce. Báli jsme se, protože se vztahy mezi Armény a Ázerbájdžánci zhoršovaly, dokonce nám vyhrožovali otrávením jídla. Po zemětřesení se otevřely humanitární koridory a arménský tlak na chvíli klesl. Tak se nám podařilo uniknout.“ Nejdříve se Qasim a Bahar s dětmi přestěhovali do gruzínského Tbilisi, kde zůstali pět let. Qasim pracoval na farmě zabývající se chovem dobytka a Bahar se vrátila k profesi zdravotní sestry. Životní podmínky v postsovětské Gruzii byly obtížné a často nebylo v obchodech možné koupit ani chleba, pro který Bahar začala pravidelně jezdit za hranice do Ázerbájdžánu, kam se postupně přestěhovala celá širší rodina. Na počátku devadesátých let se rozhodli migrovat

i Bahar s Qasimem a za cíl si vybrali Qarakend, kde se usídlili Qasimovi bratři a matka. Pro neshody s rodinou však nebylo možné žít v jedné domácnosti, a tak se rozhodli pro stavbu vlastního domu. Koupili levně půdu a postupně začali budovat nový domov. Kvůli nedostatku peněz Qasim odešel do Ruska, kde pracoval jako drobný prodejce v neformální ekonomice, a Bahar zůstala v Qarakendu spolu s dětmi. Qasim se každý rok vracel s penězi na stavební práce a Bahar jako zdravotní sestra vydělávala na každodenní potřeby a věnovala se i malému hospodářství. Trvalo jim tři roky, než se jim dům podařilo postavit, a ještě dalších několik let ho vybavovali. Qasim se při svých pobytech v Rusku naučil být soběstačným a pomáhá Bahar s péčí o domácnost, což podle jeho slov ostatní muži ve vesnici nedělají. Dokáže si sám připravit snídani nebo sklidit prádlo, aniž by o to musel být žádán. Bahar potvrzuje, že když žili ještě v Arménii a pak i v Gruzii, byl typickým kavkazským mužem, který domácí práce nedělal a ve všem se spoléhal na ni. Po jeho definitivním návratu z Ruska si zařídili lékárnu a na druhém konci zahrady postavili domek, který přes léto pronajímají. Úspory z Qasimových cest do Ruska, dva platy a podnikatelské aktivity jim zajišťují na místní poměry slušné živobytí. Umožnilo jim to investovat do vzdělání obou dětí a zakládají si také na rozšiřování sociálních sítí mezi vlivnými osobami. Dceru Aytac provdali, navzdory její vůli, za společensky dobře situovaného muže. Pro syna Mahmuda, který vystudoval práva, se jim pomocí konexí a úplatků podařilo získat práci asistenta u soudu a i jemu se přes jeho nevoli snaží najít nevěstu z vyšších kruhů.

Bahar a Qasim představují mezi mými informátory jediný případ, kdy nucená migrace nevedla k dlouhodobému poklesu životní úrovně, naopak, je u nich patrný i mírný společenský vzestup. Z Gruzie odcházeli téměř s holýma rukama a brzy po příjezdu do Ázerbájdžánu získali občanství, čímž přišli o výhody spojené se statusem uprchlíků či IDP. Z Arménie byli nicméně navyklí na model rodiny, kdy pracují oba manželé, a díky jejich cílevědomé povaze se jim podařilo zajistit si udržitelné živobytí kombinací vícero strategií získávání obživy – stabilního zaměstnání, pracovní migrace, subsistenčního zemědělství a podnikatelských aktivit. Na rozdíl od Xalide měla Bahar výhodu profesního vzdělání ve zdravotnictví a dlouhodobou praxi, což jí usnadnilo zapojení na trh práce. Oblastí vlivu existence/absence profesního vzdělání v procesu migrace na život migrantů/migrantek v hostitelských zemích se věnuje řada autorů/auto-rek (George 2005; Ramirez – Hondegnau-Sotelo 2009; Parreñas 1999), přičemž zdravotnická oblast je jednou ze sfér, kde migrantky nacházejí snadno uplatnění díky vysoké poptávce po kvalifikovaném personálu (George 2005). Rozhodnutí

o migraci Qasima do Ruska učinili s vědomím, že toto řešení bylo jedinou, byť vzhledem ke své nelegálnosti i riskantní možností, jak v poměrně krátkém čase nashromáždit potřebný kapitál na stavbu domu. Pracovní migrace za účelem získání finančních zdrojů byla jednou ze strategií, kterou volili ázerbájdžánští nucení migranti především na konci devadesátých let, přičemž cílovou destinací bylo primárně Rusko nebo hlavní město Baku, které se začalo díky rozmachu ropného průmyslu rychle rozvíjet (více o migraci např. v IOM 2008). Vlivem této prostorové a časové separace, během níž přijímali role tradičně určené pro druhé pohlaví, došlo v rodině Bahar a Qasima ke změně podílu na produkčních a reprodukčních aktivitách. Povinnosti spojené s reprodukcí začaly být po Qasimově návratu v jejich domácnosti více sdílené, byť většina práce zůstává i nadále na Bahar. Stejně jako někteří z eritrejských mužů ze studie Atsukové a Sorensona je i Qasim hrdý na své nově nabyté dovednosti, které uplatňuje i po návratu do Ázerbájdžánu (Atsuko – Sorenson 1999). Některé studie však naopak zdůrazňují dočasnost změn genderových vztahů souvisejících s migrací. Poukazují při tom na fakt, že vyšší odpovědnost a moc, kterou ženy během absence manžela získávají, se po jeho návratu vytrácí, neboť manžel opět zaujme svou tradiční patriarchální roli v rodině i společnosti a odmítá vzít na sebe část reprodukčních aktivit, třebaže po dobu odloučení v nich byl naprosto soběstačný (Atsuko – Sorenson 1999; Mondain 2012; Boehm 2004). V rozhodování o budoucnosti Aytac a Mahmuda jsou Bahar s Qasimem podobně striktní jako většina Ázerbájdžánců z rurálního prostředí. Jsou pro své děti zdrojem podpory, ale zároveň podobně jako Xalide využívají své výše postavené hierarchické role k ovlivňování života svých dětí. V jejich případě jde však spíše o prosazování vlastního ideálu budoucnosti dětí a rozšiřování sociálních sítí než o zajišťování primárních potřeb domácnosti. Skrze provdání dcery za bohatého manžela posílili svůj i její sociální status a za tímto účelem hledají manželku i pro Mahmuda, kterému by správně vybrané konexe mohly pomoci k získání lepšího pracovního místa. Manžel Aytac se do reproduktivních aktivit nezapojuje a Mahmud vidí svoji budoucí manželku také primárně jako hospodyně. Skutečnost, že se transmise rovnoprávnějšího modelu sdílené domácnosti Bahar a Qasima na další generaci neuskutečnila, je dána mimo jiné i silným společenským tlakem a kontrolou, která znemožňuje výrazněji se odklánět od zavedených tradic bez narušení vlastního obrazu v očích komunity a tím i snížení společenského statusu. Změna v rozložení produkčních a reprodukčních rolí tak nemusí vyvolat trvalé strukturální změny v patriarchálním uspořádání rodinného a společenského života (Mondain 2012).

Mecnun: Učitel z Boží vůle

Na příběhu Mecnuna, který je o generaci mladší než Xalide, Bahar a Qasim, bych ráda poukázala na význam sociálních sítí a fakt, že nucená migrace může mít vliv nejenom na transformaci genderových rolí v rámci rodiny, ale že tyto změny mohou mít i širší institucionální charakter. Mecnunovi bylo sedm let, když se s rodiči a sourozenci přestěhovali do Qarakendu. Poté co vychodil místní základní i střední školu, se přihlásil na pedagogickou fakultu, kterou úspěšně vystudoval. Po absolvování povinné vojenské služby získal místo v jedné z qarakendských škol pro vnitřně vysídlené děti, kde v té době již pracoval jeho strýc, bratranec, manželka druhého bratrance a několik vzdálenějších mužských příbuzných. Tato škola je výjimečná tím, že zde pracuje více než 85 % mužů, ačkoli celostátní průměr je právě opačný – 70 % učitelského sboru na nižším a středním stupni většinou tvoří ženy (UNDP 2007). Mecnun tvrdí, že učitelství ze srdce nenávidí. Když jsem se ho zeptala, proč si tedy toto povolání vybral, tak mi odpověděl: „Je to osud. Bůh chtěl, abych byl učitelem.“ Vydělané peníze Mecnun vkládá do společného rodinného rozpočtu spravovaného rodiči. Ti je využívají k zajištění akutních potřeb, investují je do dobytka, který slouží jak pro vlastní potřebu, tak i na prodej, a schraňují je pro výjimečné události. Jednou takovou byla nedávná svatba Mecnuna s Tunzale, která byla jeho žačkou a zároveň dcerou kolegy. V době mého posledního pobytu spolu čekali potomka a Tunzale absolvovala závěrečné zkoušky taktéž z pedagogiky. Jelikož má Mecnun nyní vlastní rodinu a zároveň je nejmladším synem, který se dle tradice stará o stárnoucí rodiče, bude pro něj obtížné provést jakoukoliv radikálnější změnu v povolání, jelikož by riskoval cenný stabilní zdroj příjmu. V hovorech často opakoval: „V horách je určitě zlato. Víím to. Musí tu být v ruinách z období, kdy byl Ázerbájdžán v područí arabských chánů a kdy tudy vedly obchodní stezky. Až ho najdu, tak si koupím, co budu chtít, a přijedu Tě navštívit do Evropy.“ Odpoledne, která tráví v horách sháněním dobytka, věnuje i prohledávání rozpadlých kostelů a doma je poté porovnává s historickými daty. Nalezení pokladu se pro něj stalo symbolem finanční nezávislosti, která by mu přinesla život, jaký by si přál žít.

Příběh Mecnuna v této případové studii je ukázkou významu sociálních sítí mimo sféru domácnosti, jejich vlivu na volbu povolání jednotlivce a způsobu jejich formování v procesu nucené migrace, které má v tomto konkrétním případě výrazný genderový rozměr. Povolání učitele, které je stereotypně pojímáno jako ženské (viz níže), si Mecnun podobně jako řada jeho stejně starých kolegů nevybral ze zájmu o danou profesi, ale jeho motivace (a motivace jeho rodiny) byla podmíněna snahou o získání ekonomické stability s využitím minimálních

investic v lokalitě s omezenými pracovními příležitostmi. Jistota následného kontraktu byla u Mecnuna způsobena vědomím existence silné sociální sítě složené z jeho blízkých i vzdálenějších příbuzných, která se zformovala okolo qarakendské školy pro vnitřně vysídlené děti v průběhu prvních let po přesunu. V procesu obnovování ztracených jistot v důsledku migrace je budování a rekonstruování sociálních sítí důležitým prvkem pro nacházení stability a opětovné ukotvování ve společnosti (Rowe – Wolch 1990; George 2005), neboť tyto sítě jsou budovány na základě kulturních vzorců, které v dané společnosti existují. Takto vznikající sociální sítě získávají různé formy, jsou dynamické a mají různou funkci pro muže a pro ženy, kteří mnohdy čerpají z jiných kontaktů/zdrojů a využívají sítě odlišným způsobem k rozličným účelům (George 2005; Ramirez – Hondegnau-Sotelo 2009). V Ázerbájdžánu je nepotismus a využívání sociálních sítí napojených na sangvinní i afinní příbuzné hojně využívanou praktikou prolínající se politikou, pracovním i svatebním trhem, přístupem ke službám, a to i mimo nouzové podmínky spojené s nucenou migrací (Yalcin-Heckmann 2010). O genderové povaze sociálních sítí a jejich dynamičnosti svědčí i již zmiňovaná disparita v genderové skladbě učitelského sboru qarakendské školy, ve které je Mecnun zaměstnaný. Učitelství jako profese je podle ázerbájdžánského veřejného mínění považováno za ženské, což potvrzují i oficiální statistiky mapující počty uchazečů/uchazeček o pedagogické vzdělání i počty zaměstnanců/zaměstnankyň školních institucí (UNDP 2007). V případě qarakendské školy došlo k postupnému vytvoření maskulinního učitelského kolektivu na základě kombinace příbuzenské a genderové solidarity, podpořené vládním plánem na umělou segregaci komunit, ztěžujícím přístup nelokálních aktérů do této sítě (více o segregaci Masníková 2009). První generace učitelů působících na škole se rekrutovala z původních učitelů dané komunity, přičemž pod vlivem stereotypu vnímajícího muže jako živitele byli na pozice vybíráni primárně muži středního až staršího věku. Od těchto mužů se posléze odvíjí linie dalších učitelů-mužů sprízněných na bázi příbuzenství, kteří byli po dosažení potřebného vzdělání přijímáni na uvolněná pracovní místa. Podobně jako sociální interakce mezi členy jednotlivých etnických skupin umožňují přístup insiderům a znemožňují vstup outsiderům, tak i muži vytvořená a ovládaná síť okolo qarakendské školy vylučuje až na výjimky ze svého středu ženy (George 2005; Ramirez – Hondegnau-Sotelo 2009). Ženy-učitelky v místní škole patří bez výjimky k mladší generaci žen s blízkými sangvinními/afinními vztahy ke zde pracujícím mužům. Polovina z nich jsou ženy, které jsou nositelkami hlavního příjmu domácnosti, jelikož jejich muži nejsou schopni či nemají možnost samostatného stabilního výdělků. Kromě

genderové solidarity se tak v posledních letech v této sociální síti objevuje i určitá humanitární solidarita podporující rodiny s omezenými možnostmi příjmů. S odeznívající ekonomickou krizí, kumulací zdrojů a rozšiřováním sociálních sítí mimo komunitu dochází k obměňování qarakendského učitelského kolektivu, do kterého v posledním roce přicházejí i učitelé/učitelky bez vazby na lokální komunitu. Spolu s odchodem qarakendských mužů-učitelů na lukrativnější pracovní místa bude pravděpodobně docházet k feminizaci učitelského kolektivu a změně významu sociální sítě. Vykonávání profese považované primárně za ženskou by mohlo být komunitou pojmáno jako degradující, pakliže by nedocházelo k jasnému zvýznamňování této profese s ohledem na přínos komunitě a její význam. Starší učitelé se ve svých narativech odkazují k historii, kdy učitelskou profesí na vesnicích zastávali muži, vnímání jako nositelé inteligence (Ramazanova 2011). Dále zdůrazňují nouzové podmínky aktuálního uspořádání a svoji roli živých nositelů minulosti, jejichž úkolem je podpora patriotismu a připomínání karabašského konfliktu a domoviny dětem narozeným v Qarakendu. V nouzových podmínkách za přispění pozitivního narativu vytvářeného muži pak není vnímáno jako stigma, pokud jedinec přijme povolání, které je stereotypně připisované druhému pohlaví, jak tomu je v případě žen zmiňovaných v příběhu Xalide.

Závěr

„Domácnosti žijící v exilu poskytují bohatý zdroj pro zkoumání vyjednávání genderových vztahů“ (Atsuko – Sorenson 1999: 240)

Cílem této případové studie bylo na třech konkrétních příbězích ukázat variabilitu vyjednávání genderových rolí v procesu nucené migrace spojené se způsobem získávání obživy. Každá vysídlená rodina i každý jednotlivec mají svůj osobní příběh a komunity nucených migrantů není možné patologizovat či je považovat za homogenizované celky, které na externí tlaky reagují totožným způsobem (Atsuko – Sorenson 1999). Nucená migrace způsobuje, že velká část uprchlíků či vnitřně vysídlených mužů, žen a dětí je alespoň dočasně vystavena chudobě, ztrátě moci, stigmatizaci a marginalizaci, což má vliv nejen na životy, ale i na vnímání sama sebe a své role v rodině, komunitě a společnosti (Indra 1999). Snahou nucených migrantů/migrantek je tento liminální stav překlenout a nalézt stabilitu prostřednictvím rekonstruování vlastního života v novém prostředí. Tento proces s sebou mnohdy nese potřebu přijímat životní rozhodnutí a strategie neodpovídající zvyklostem dané komunity, což má mimo

jiné potenciál vyvolávat změny uspořádání domácností v oblasti produkční a reprodukční práce. Konkrétní rozhodnutí/strategie jsou závislé na vnějších okolnostech a zdrojích, se kterými může daný jednotlivec či rodina manipulovat, z čehož vyplývá, že rekonfigurace genderových rolí je vždy unikátní, byť může mít společné prvky.

Základem pro vyjednávání genderových vztahů v procesu migrace jsou kulturní ideály země původu, které jsou posléze dynamicky transformovány pod vlivem okolností i kulturních ideálů cílové destinace (George 2005). V případě ázerbájdžánských vnitřně vysídlených osob pohybujících se v témže kulturním okruhu není rekonfigurace posílena stykem s cizí kulturou, jak tomu je v případě uprchlíků migrujících za hranice státu (Franz 2003; Atsuko – Sorenson 1999; Sczepanikova 2004; McSpadden 1999). I z důvodu silné sociální kontroly je primární snahou nucených migrantů/migrantek v Ázerbájdžánu přiblížit se společensky sdíleným a reprodukováným představám spojeným s feminitou a maskulinitou, což s sebou přináší tenze a nutnost vyjednávání v rámci domácnosti i komunity v případech, kdy je nemožné tyto ideály naplnit. Feminita a maskulina jsou dynamické entity, které je možné naplňovat situačním významem (Atsuko – Sorenson 1999). Qarakendští učitelé vykonávající „ženskou profesi“ zvýznamňují svoji roli odkazem do minulosti a k potřebě vychovávat děti k patriotismu, který jim mohou jako živí svědkové minulosti během výuky předávat. V očích komunity nejsou navzdory přijímání „ženské profese“ pojmání za méně maskulinní, ba právě naopak – maskulinita nyní dýchá z každého koutu i každé činnosti školy směrem k žákům i veřejnosti. Mužští učitelé nejsou ostrakizováni mimo jiné i proto, že skrze učitelství naplňují svoji roli živitelů rodiny (UNDP 2007). Oproti tomu ideál stavící ženu do role pečovatelky závislé na svých mužských příbuzných znevýhodňuje migrantky, které v důsledku dlouhodobé/trvalé absence manžela přijaly roli živitelky a zástupkyně rodiny ve veřejném prostoru. V důsledku omezených pracovních příležitostí nevyžadujících profesní vzdělání jsou tyto ženy mnohdy nuceny přijímat povolání, která jsou společností stigmatizována (podomní prodej, práce v hotelu, lichva, prostituce), což zvyšuje jejich marginalizaci v rámci komunity. Produkční aktivity, správo-
vání finanční hotovosti a získání vyššího podílu na rozhodování o budoucnosti rodiny neznamená v ázerbájdžánském kontextu pro ženy automaticky získání větší svobody. Xalide a ženy v obdobné situaci musejí neustále vyjednávat svoji vlastní roli a zabránit ostrakizaci ze strany komunity (Yalcin-Heckmann 2010).

Nezastupitelnou úlohu při usazování se v novém prostředí mají sociální sítě, které jsou zdrojem podpory i kontroly. Ázerbájdžánská politika v poválečných

letech se zaměřovala na sdružování komunit v jednotlivých regionech s cílem usnadnit relokaci zpět do Náhorního Karabachu. Tato strategie pomohla migrantům/migrantkám snáze rekonstruovat sociální sítě, které jsou v Ázerbájdžánu tvořeny především na základě sangvinního i afinního příbuzenství a sdílené lokality původu, což jsou díky preferenci lokálních sňatků mnohdy propojené kategorie (Yalcin-Heckmann 2010; UNDP 2007). Nejužší sociální sítí v tomto kontextu je sdílená domácnost, v rámci které probíhá zásadní rozhodování týkající se jednotlivých členů, přičemž podíl na rozhodnutí je ovlivněn hierarchickým postavením v rámci rodiny. Ve všech třech případech hráli rodiče významnou roli v určování životní dráhy svých dětí jak v oblasti profesního rozvoje, tak i osobního života. Aktivní zapojení do širě pojímaných sociálních sítí usnadňuje cestu k získávání cenných zdrojů. (George 2005; Ramirez – Hondegnau-Sotelo 2009). Sociální sítě nejsou genderově neutrální, což ukazuje i případ qarakendských škol, kde došlo k vytvoření maskulinního kolektivu na základě kombinace nepotismu a genderové solidarity podporující zaměstnávání mužů jako živitelů rodin. Spolu se zlepšováním ekonomické situace v Ázerbájdžánu lze pozorovat nastupující trend feminizace qarakendského učitelského sboru, jelikož muži stále častěji hledají lukrativnější zdroje obživy mimo školní prostředí.

Změna genderových rolí v rodině byla nejvýraznější v domácnostech, kde byli partneři dlouhodobě či trvale odloučení z důvodu úmrtí jednoho z partnerů či migrace. Časoprostorová separace s sebou ve většině případů přináší přijímání povinností a rolí příslušících opačnému pohlaví. Xalide z našeho příběhu se stala živitelkou a hlavou rodiny a Qasim se v Rusku naučil pečovat o domácnost. Takové změny jsou však často vnímány jen jako nouzové řešení a bývá od nich zcela či zčásti upuštěno v okamžiku znovunalezení stability, která umožní návrat k společensky uznávanému ideálu o fungování rodiny. Za předpokladu, že nedojde k celospolečenské změně pohledu na rozdělení genderových rolí v rodině, tak budou mít genderové změny spíše časově omezený charakter a nebude docházet k jejich plošné transmisi na další generace.

Helena Masníková vystudovala sociální antropologii na Univerzitě Pardubice a pokračuje v doktorském studiu obecné antropologie na Fakultě humanitních studií UK. Od roku 2008 provádí výzkum v ázerbájdžánské vesnici Qarakend, ve kterém se zabývá změnou genderových rolí v důsledku nucené migrace.

Kontakt: hmasnikova@gmail.com.

Použitá literatura a prameny

- Abu-Lughod, Lila. 1999. *Veiled Sentiments. Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley: University of California Press.
- Abu-Lughod, Lila. 2005. „Writing against Culture.“ Pp. 466–479 in in *Anthropology in Theory. Issues in Epistemology*. Oxford: Blackwell.
- Amnesty International. 2007. *Azerbaijan. Displaced then Discriminated Against - The Plight of the Internally Displaced Population*. Dostupné z <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR55/010/2007/en/dom-EUR550102007en.pdf>. [cit. 2013–02–02].
- Atsuko, Matsuoka – Sorenson, John. 1999. „Eritrean Canadian Refugee Households As Sites of Gender Renegotiation.“ Pp. 218–260 in Doreen Indra (ed.): *Engendering Forced Migration. Theory and Practice*. New York: Berghahn.
- Boehm, Deborah A. 2004. *Gender(ed) Migrations. Shifting Gender Subjectivities in a Transnational Mexican Community*. Center for Comparative Immigration Studies – University of California at San Diego. Dostupné z http://ccis.ucsd.edu/wp-content/uploads/WP_100.pdf [cit. 2015–01–10].
- Cornell, Svante E. 1999. *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Department of East European Studies, Uppsala University. Dostupné z http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/1999_NK_Book.pdf. [cit. 2013–05–14].
- De Vault, Marjorie L. – Gross, Glenda. 2007. „Feminist Interviewing. Experience, Talk and Knowledge.“ Pp. 173–199 in Sharlene Nagy Hesse-Biber (ed.): *Handbook of Feminist Research. Theory and Praxis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Franz, Barbara. 2003. „Bosnian Refugee Women in (Re)Settlement. Gender Relations and Social Mobility.“ *Feminist review* 73, 2003: 86–103.
- George, Sheba Mariam. 2005. *When Women Come First. Gender and Class in Transnational Migration*. Berkeley: University of California Press.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy – Piatelli, Deborah. 2007. „Holistic Reflexivity. The Feminist Practice of Reflexivity.“ Pp. 493–515 in Sharlene Nagy Hesse-Biber (ed.): *Handbook of Feminist Research. Theory and Praxis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Heyat, Farideh. 2006. „Globalization and Changing Gender Norms in Azerbaijan.“ *International Feminist Journal of Politics* 3, 2006: 394–412.
- Holscher, Jens. 2012. *Azerbaijan in Transition*. IAI Working Papers 2012/12. Dostupné z <http://www.iai.it/pdf/dociai/iaiw1220.pdf> [cit. 2014–12–10].
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette – Ramirez Hernan. 2009. „Mexican Immigrant Gardeners. Entrepreneurs or Exploited Workers?“ *Social Problems* 56, 2009, 1: 70–88.
- IDMC. 2010. *Azerbaijan. After Some 20 Years, IDPs Still Face Barriers to Self-reliance*. Dostupné z <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Azerbaijan/pdf/Azerbaijan-ecember-2010.pdf> [cit. 2013–02–22].
- IDMC. 2014. *Azerbaijan. After More than 20 Years, IDPs Still Urgently Need Policies to Support Full Integration*. Dostupné z <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Azerbaijan/pdf/201403-eu-azerbaijan-overview-en.pdf> [cit. 2015–01–11].

- Indra, Doreen. 1999. „Not a ‚Room of One’s Own‘. Engendering Forced Migration Knowledge and Practice.“ Pp. 1–22 in Doreen Indra (ed.): *Engendering Forced Migration. Theory and Practice*. New York: Berghahn.
- IOM. 2008. *Migration in the Republic of Azerbaijan. A Country Profile 2008*. Dostupné z http://iom.hu/PDF/migration_profiles2008/Azerbaijan_Profile2008.pdf [cit. 2013–12–14].
- Masníková, Helena. 2009. *Vnitřně vysídlené osoby: Ázerbájdžán*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- McSpadden, Lucia Ann. 1999. „Negotiating Masculinity in the Reconstruction of Social Place. Eritrean and Ethiopian Refugees in the United States and Sweden.“ Pp. 242–260 in Doreen Indra (ed.): *Engendering Forced Migration. Theory and Practice*. New York: Berghahn.
- Mondain, Nathalie. 2012. *Consequences of Male International Migration for Women’s Position in Senegal. Reinforcement or Weakening of Traditional Social Relationships?* Dostupné z <http://aegis-eu.org/archive/ecas4/ecas-4/panels/81–100/panel-95/Nathalie-Mondain-full-paper.pdf> [cit. 2014–12–14].
- Ramazanoglu, Caroline – Holland, Janet. 2002. *Feminist Methodology. Challenges and Choices*. Thousand Oaks: Sage.
- Ramazanova, Aynur. 2011. *Trust towards Public School Teachers, Quality of Education and Human Capital in Azerbaijan*. Dostupné z http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/1966/1/Trust_in_Public_School_Teachers_Quality_of_Education_and_Human_Capital_in_Azerbaijan_policy.pdf [cit. 2014–01–12].
- Rowe, Stacy – Wolch, Jennifer. 1990. „Social Networks in Time and Space. Homeless Women in Skid Row, Los Angeles.“ *Annals of the Association of American Geographers* 80, 1990, 2: 184–204.
- Suleymanom, Elchin – Yusifov, Sabuhi. 2014. „Problems Encountered during the Transition to Market Economy in Azerbaijan and Solution Attempts.“ *Expert Journal of Economics* 2014. Dostupné z http://mprapa.ub.uni-muenchen.de/57802/1/MPRA_paper_57802.pdf [cit. 2014–10–20].
- Szecepaniková, Alice. 2004. *Gender and Family Relationships among Chechens in the Czech Refugee Camp*. Rkp. diplomové práce na Central European University, Budapest.
- Tohidi, Nayereh. 1996. „Soviet in Public, Azeri in Private. Gender, Islam, and Nationality in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan.“ *Women’s Studies International Forum* 19, 1996: 12–123.
- UNDP. 2007. *Gender Attitudes in Azerbaijan. Trends and Challenges*. Dostupné z <http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Azerbaijan/AzerbaijanNHDR2007.pdf> [cit. 2013–04–15].
- UNIFEM. 2006. *The Status of IDP Women in Azerbaijan. A Rapid Assessment*. Dostupné z http://www.unifem.org/attachments/stories/2006_IDPwomenAzerbaijan_eng.pdf [cit. 2014–03–14].
- de Waal, Thomas. 2003. *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York: New York UP.
- Yalcin-Heckmann, Lale. 2010. *The Return of Private Properte. Rural Life after Agrarian Reforms in the Republic of Azerbaijan*. Münster: LIT.

SOCIÁLNÍ STUDIA

SOCIÁLNÍ STUDIA

**Visual Studies/
Encounter
Imagination**

1/2015
volume XII

Sociální studia jsou odborným recenzovaným časopisem vydávaným Katedrou sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Cílem časopisu je především zpřístupňovat nové pohledy a témata v rámci sociálněvědného výzkumu a humanitních studií. Jednotlivá čísla jsou monotematicky zaměřena, dáváme však prostor i kvalitním příspěvkům, jež se nevztahují k tématu aktuálního čísla. Sociální studia vycházejí jako čtvrtletník.